

**VELED ÇELEBİ İZBUDAK'IN "TÜRK DİLİNE MEDHAL" ADLI ESERİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME****Süleyman EFENDİOĞLU *****ÖZET**

"Türk Diline Medhal", Osmanlının son dönemlerinde yetişmiş olan büyük dilci Veled Çelebi'nin Türk Dili ile ilgili yaptığı kısa bir inceleme kitabıdır. 'Türk Diline Giriş' anlamını taşıyan eser, aslında yazarın yine kendisine ait olan "Türk Dili Lügati" adlı 12 ciltlik büyük Türkçe sözlüğüne önsöz veya giriş bölümü olarak düşünülmüş fakat daha sonra yazar tarafından genişletilerek düzenlenmiş ve ayrı bir kitap olarak yayımlanmıştır.

Türk Diline Medhal'de yazar, Türkçeyi genel hatlarıyla değerlendirip tanıtmış ve Türk dilinin dünyanın en büyük lisanlarından biri olduğunu ilmi olarak ispata çalışmıştır. Daha çok Türkçenin sesbilgisi ve etimolojisi üzerinde durulan eserde imlâ, şekilbilgisi ve anlam bilgisi konularına da yer verilmiştir. Ayrıca eserde dilbilgisinin haricinde zaman zaman dilbilim ve dil felsefesi konularına da girilmiştir. Bütün bu yönleriyle Türk Diline Medhal, yazıldığı dönem itibariyle ileri seviyede bir eserdir.

1 1869'da Konya'nın Durakfakı mahallesinde dünyaya gelen Veled Çelebi (İzbudak)¹, ömrünü Türkçeye adanmış nadide insanlardan birisidir. O, yakın tarihimizin Mutlakıyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet gibi birbirini izleyen üç önemli dönemini dolu dolu yaşamış, bu dönemlerdeki ilim ve edebiyat çalışmalarına katılarak haklı bir şöhret kazanmış, görüşleri ile çağdaşı olan aydınlar üzerinde derin siyasi tesirler meydana getirmiş ve hepsinden önemlisi yaşadığı dönemin en büyük dil alimlerinden kabul edilmiş seçkin aydınlarımızdandır.

Veled Çelebi, Mevlânâ soyundan olduğu için geniş ve zengin bir kültürel çevre içinde yetişmiştir. Babası Çelebi ailesinden Necip Çelebi'dir. Annesi de Çelebi ailesi torunlarından çok değerli bir hanımefendidir. Veled Çelebi, derin

* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

¹ Veled Çelebi İZBUDAK, soyadı kanunundan evvel basın alanında Veled Çelebi olarak tanındığı için yazımızın birçok yerinde bu isimle anlatacağız.

Ayrıca değişik kaynaklarda Veled Çelebi'nin doğum tarihi olarak 1867, 1868 gibi birbirinden farklı yıllar gösterilirse de TBMM'de yazarın kendi el yazısı ile bulunan kayıtlar esas alınarak 1869 yılı kabul edilmiştir.

zekâsı ve yetiştiği çevre itibariyle çok iyi bir eğitim görmüş ve daha çocuk denecek yaşlarda büyük fikir adamlarının ve ediblerin arasına katılarak dönemin ünlü gazete ve dergilerinde yazılarıyla tanınmıştır.²

İlerleyen yaşlarında Türkçülüğe ve Türk diline gönül veren Veled Çelebi, Yusuf Akçura ve Necip Asım ile beraber Türk Derneği adlı ilmî bir cemiyet kurmuş ve bu sayede Türk Dili ve Edebiyatıyla ilgili çok kıymetli eserler vermiştir.³ 12 ciltlik ünlü Türk Dili Lügatini de bu dönemde kaleme almıştır.⁴

Yazar, Cumhuriyet kurulduktan sonra Ankara'ya yerleşerek Atatürk'ün yakın dostluğunu kazanmış ve Kastamonu'dan 4 dönem, Yozgat'tan 1 dönem milletvekilliği yapmıştır.

Veled Çelebi yirmi yıl TBMM'de görev yaptıktan sonra yaşamının son yıllarında da Türk Dil Kurumunda çalışmış ve 4 Mayıs 1953 tarihinde Ankara'da vefat etmiştir.⁵

Veled Çelebi İzbudak Ankara'da geçirdiği yaşamı boyunca Atatürk ile hep yakın ilişkiler içerisinde bulunmuş ve her zaman onun el üstünde tuttuğu bir dil ve edebiyat âlimi olarak tanınmıştır. Bu dönem boyunca yaptığı bilimsel çalışmalarda da devamlı Atatürk'ün desteğini gören Veled Çelebi nevi şahsına münhasır birçok ilmî eser vermiştir.⁶

Biz Veled Çelebi'nin yazmış olduğu onlarca kıymetli eser arasından sahamızla alakalı olan "Türk Diline Medhal" adlı eser üzerinde duracağız.

TÜRK DİLİNE MEDHAL

"Türk diline giriş" anlamını taşıyan eser, yazarın Türk dili ile ilgili yaptığı kısa bir inceleme kitabıdır. Türk Diline Medhal, aslında Veled Çelebinin yine kendisine ait olan "Türk Dili Lügati" adlı 12 ciltlik büyük Türkçe sözlüğüne önsöz veya giriş bölümü olarak düşünölmüş fakat daha sonra eser, yazar tarafından genişletilerek düzenlenmiş ve ayrı bir kitap olarak yayımlanmıştır.

² Veled Çelebi İzbudak, Hatıralarım, Canlı Tarihler Dizisi, İstanbul, 1946, s. 11

³ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri, İstanbul, 1970, s. 1979

⁴ Yazar yekûnu 2356 sayfa olan bu lügati, yarım asra yakın bir çalışma sonucunda ortaya koymuştur. Eserde o zamanın Türkçesinde bulunan bütün sözcükler tek tek ele alınıp alfabetik sıraya göre dizilmiş ve açıklamaları yapılmıştır. Açıklamalar yapılırken de verilen örnekler çeşitli deyimlerle, atasözleri ile, Divan edebiyatı ve Halk edebiyatından alınmış mısralarla süslenmiştir. Ancak bu kıymetli eser üzerinde henüz ciddi bir ilmî çalışma yapılmamıştır.

⁵ Nevin Korucuoğlu, Veled Çelebi İzbudak, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1994, s. 58

⁶ Veled Çelebinin eserleri için bakınız: Metin Akar, Veled Çelebi İzbudak, TDK. Yay., Ankara, 1999, s. 107-122.

104 sayfa tutarında olan kitap, Rumî 1339 / Milâdî 1922 yılında, Cumhuriyetimizin ilanından hemen önce, İstanbul'da Âmire Matbaası tarafından basılmış ve TBMM Hükümeti tarafından Maarif Vekâleti Neşriyatından - adet 16 - çıkarılmıştır. Taş basma olarak yayımlanan eserin Türkiye'deki birçok kütüphanede (taş basma) nüshası bulunmaktadır. Ayrıca eserin matbu iki nüshası da Ankara'da Millî Kütüphanededir.⁷

Türk Diline Medhal'de yazar, Türkçe'nin genel bir değerlendirmesini yapmış ve Türk dilinin dünyanın en büyük lisanlarından biri olduğunu ilmî olarak ispata çalışmıştır. Daha çok Türkçe'nin sesbilgisi ve etimolojisi üzerinde durulan eserde imlâ, şekilbilgisi ve anlam bilgisi konularına da yer verilmiştir. Ayrıca eserde dilbilgisinin haricinde zaman zaman dilbilim ve dil felsefesi konularına da girilmiştir. Yine ağızlara ait örnek sözcükler ile Doğu Türkçesine ait örnek sözcüklerin bulunması ve yer yer eski ünlü dilcilerin (İbn-i Derstuyye, İbn-i Cinnî, Sibeveyhî, Fahri Râzî, İbn-i Fâris gibi.) görüşlerini yansıtmaya eserin değerini artıran önemli hususiyetlerdir. Bütün bu yönleriyle Türk Diline Medhal yazıldığı dönem itibariyle ileri bir seviyededir diyebiliriz.

Biz eserde yer alan konuları beş ana başlık altında topladık ve eseri bu başlıklar altında dikkatlere sunacağız.

Buna göre incelememiz 5 ana bölümden oluşacaktır:

1. İmlâ / Yazım Kuralları (Ortografi)
2. Sesbilgisi (Fonetik)
3. Şekilbilgisi (Morfoloji)
4. Köken bilgisi (Etimoloji)
5. Anlam bilgisi (Semantik)

1. İMLÂ / YAZIM KURALLARI

Eserde ilk olarak ele alınan konu, dönemin imlâ / yazım sorunlarıdır. Yazar imlâ konusunda, Osmanlı'da uzun yıllardan beri kesin bir mutabakatın ve tutarlılığın sağlanamadığını, bu yüzden hiçbir eserin tam olarak doğru yazılıp okunamadığını dile getirmiştir.

Yazar, "Bu imlâ düşüşüne Arap alfabesi ile yazı yazmaya başladığımızdan beri tutulmuşuz ..." diyerek, Arap alfabesinin tam olarak Türkçe'nin yapısına ve fonetiğine uymadığını dile getirmiş; imlâda bu sıkıntılardan kurtulmak için en azından alfabemizi, dilimizin yapısına ve fonetiğine uygun olarak yeniden düzenlememiz gerektiğini vurgulamıştır.

Konuyla ilgili olarak, Veled Çelebi'nin tavsiyelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Bizde hemze/elif, hem sessiz harf olarak hem sesli harf olarak

⁷ Matbu iki nüshası: Millî Kütüphane (Ankara), EHT 1965 A 796 ve EHT 1965 A 797.

kullanılmaktadır. Bundan dolayı da kelimelerin okunuşunda birçok karışıklık meydana gelmektedir. Bu durumda öncelikle yapacağımız, sessiz elifle (hemze), sesli elifin yazılışını birbirinden ayırmak olacaktır. Buna göre sessiz elifi (hemzeyi) başta yazarken, elif harfinin üstüne koyarak (أ) ('et), ortada boş bir (diş) içinde (:) (براءت) (berâ'et), sonda ise yalnız yazmamız gerekmektedir (ء) (kar'a) gibi.

Sesli elife gelince (ا) normal şekliyle göstereceğiz. Önde ve sonda yazılışı da aynı olacak (باش) (baş), (پاشا) (paşa) gibi. Zaten ünsüz harf olmadan ünlü harfle kelimeyi başlatmadığımız için sesli elifin başta yazılması da söz konusu olamaz. Böylece sessiz elifle (hemze), sesli elif birbirinden ayrılmış ve mevcut karışıklık da giderilmiş olur.

2. Yine hem ünsüz hem ünlü harf olarak kullandığımız (و) 'vav' harfini de yazıda birbirinden ayırmalıyız. Buna göre ünsüz harf olarak kullandığımız vavı, Uygur vavı gibi bitişik yazarsak, sesli vav harfinden ayırmış oluruz. (فرمق) (varmak), (فون) (kavun) gibi. Zaten (ف) fa" harfi ile (ق) "kaf" harfinin noktaları olduğundan herhangi bir karışıklık ortaya çıkmaz. Okuyucu da böylece hangi vavın sesli, hangi vavın sessiz harfe karşılık geldiğini kolayca anlamış olur.

3. Türkçe'de (g), (ñ), (k) seslerini aynı harfle (ك) karşıladığımız için yine birçok karışıklık ortaya çıkmaktadır. Bu cihetle (g) sesine karşı (گ), nazal n (ñ) sesine karşı (ك), (k) sesine karşı ise (ك) harfini kullanırsak bu karışıklığı da önlemiş oluruz.

4. Türk Dili, ünlü bakımından zengin bir dildir. Öyle ki Türkçe'de (a, e, ı, i, o, ö, u, ü) olmak üzere toplam 8 ünlü (vokal) vardır. Kelimeleri doğru okuyabilmek için bütün vokalleri yazıda işaretlememiz gerekir, aksi takdirde kelimelerin okunuşunda yine birçok yanlışlık ve karışıklık meydana çıkacaktır, diyen yazar örnek olarak (و) 'vav' ve (ى) 'ye', harflerinin üzerine birkaç basit işaret koymak suretiyle bu harflerin değişik vokallere tekabül etmesini şu şekilde sağlamıştır:

(و) = (o) / (أوقومق) (okumak) (و) = (ü) / (كؤلمك) (gölmek)
(ؤ) = (u) / (أؤسلانمق) (uslanmak) (ؤ) = (ö) / (كؤرمك) (görmek)
(ي) = (ı) / (قيرمق) (kırmak) (ي) = (i) / (ديدي) (didi)

Yine kelime sonundaki (a, e,) seslerini de (ء) harflerini kullanarak göstermiştir.

(-) boş bir (diş) kullanmak suretiyle de üstünlerin tekrar ettiği durumlarda okuyucuya kolaylık sağlanabileceğini söylemiştir, (كَنِپ) (kanepe), (كَلْبِك) (kelebek) gibi.

5. İki sakin sesin birleştiği durumlarda yani iki sessiz harfin karşılaştığı durumlarda, birinci sessiz harfin üstüne cezm (o) işareti konulmalıdır.

Örnek: (صُرْتُ) (sırt), (كُرْك) (kürk), gibi.

6. Kelimenin ilk sessiz harfinin akabinde sesli harf gelmezse, o ilk sessiz harf üstün kabul edilmeli ve bu durum kurallaştırılmalıdır. Böylece bu tür kelimelerde üstün işareti kullanmaya da gerek kalmaz.

Örnek: (أَعْرَبْتُ) (evet) kelimesini artık; (أَوْت ، أَوْت ، أَوْت ، أَوْت) şeklinde yazmaya hacet kalmaz.

7. Dilimizdeki belli başlı eklerin ve edatların yazılış kalıbı asla bozulmamalıdır. Aksi takdirde birçok değişik şekil ortaya çıkacaktır ve bu da yine imlâda karışıklığa sebep olacaktır.

Örnek: (در دی سز لق لك مق مك دن جك جق) (Tİr, Tİ, sİz, İİK, mAK, TAn, cAK) gibi ekleri, hep aynı şekilde yazmamız gereklidir.

8. Yazara göre kullandığımız Arap Alfabesinde, bizim alfabemizde kullanılmasına gerek olmayan birçok harf vardır. Örneğin Arap Alfabesinde üç çeşit (s) (ص) (ث), üç çeşit (h) (ح) (خ) (ه), dört çeşit (z) (ذ) (ظ) (ض) (ز), iki çeşit (t) (ط) (ت), ve iki çeşit (k) (ك) (ق) harfi vardır. Bu harfler Arapça'nın ses yapısına göre tertip edilmiştir ve Arap diline göre, kullanılmaları zaruridir. Oysa bizde bu harflerden sadece birini kullanmak yeterlidir. Yani harflerin kalın ve ince şekillerinden sadece biri tercih edilmeli diğer harfler atılmalıdır. Böylece gereksiz harfler atılarak alfabe hafifletilecek ve imlâ düzenimiz daha bir kolaylaşacak, yoluna girecektir. Yazara göre yazıda yeterince ünlü harf kullanabilirsek bu kalınlı inceli konsonantların kalınlarını kullanmaya hiç hacet kalmaz.

Örnek: (طوى) 'u (توى) (toy), (توى) (tüy) buna göre (توى) (daşmak) ile (داشمك) (deşmek)'in yazılışı da farklı olacağından buna göre (داشمك) (daşmak)'ı, (داشمق) (daşmak) şeklinde yazmaya gerek yok. Çünkü kalın sıradan geldiğinde kalın, ince sıradan geldiğinde zaten ince okunacaktır.

Bu konuda bir de cetvel hazırlayan Veled Çelebi harfleri ayıkladıktan sonra, kullanılması gereken harfleri de şu şekilde sıralamıştır:

(ز ه د ت س ك ي و ن م ل ف ش ر ج ج پ ب ء)

(ز , b , p , c , ç , r , ş , f , l , m , n , v , y , k , s , t , d , h , z)

Yazarın bu konudaki görüşlerinden anlıyoruz ki 1928 Harf İnkılâbında, bugünkü Türk alfabesinin taslağı hazırlanırken Veled Çelebi'den büyük ölçüde yararlanılmış ve onun fikirlerinden istifade edilerek alfabe düzenlenmiştir. Çünkü bugünkü Türk alfabesine bakıldığında Veled Çelebi'nin o zamanlar arzu ettiği düzenlemelerin hemen hepsini bulmak mümkündür. Kaldı ki, 6 Ağustos 1928'de Galatasaray Lisesinde Maarif Vekili Mustafa Necati'nin başkanlığında Harf İnkılâbıyla İlgili olarak düzenlenen bir toplantıya, İsmet İnönü'nün teklifiyle Veled

Çelebi'nin de katıldığı bilinmektedir.⁸

9. İmlâ mevzuunda son olarak Veled Çelebi, yabancı kelimelerin yazılışlarına değinmiş ve bu konuda Arapları örnek almamız gerektiğini söylemiştir. Çünkü Araplar yabancı dillerden aldıkları kelimeleri kendi dillerinin yapısına uydurarak telaffuz eder ve o şekilde yazarlar. Hatta bu yaptıkları işleme de (ta'rib) yani Arapçalaştırma ismini verirler. Bizde de aynı şeyin uygulanması gerektiğini söyleyen Veled Çelebi, bu konuda aydın kişileri ve edipleri sorumlu tutar; sanatlı yazı yazmak uğruna Türkçeyi mahvettiklerinden, binlerce yabancı kelimeyi hatta edat ve terkipleri güzide dilimize sokarak Türkçeyi anlaşılmaz ve içinden çıkılmaz bir hale getirdiklerinden yakınır. Alınan yabancı kelimelerin, hiç değilse Türkçe'nin ses yapısına uydurularak kullanılmasını yani Türkçeleştirilmesini ister. Ayrıca yabancı gramer şekillerinin, yani terkiplerin izafetlerin, edatların, eklerin kesinlikle kullanılmaması gerektiğini yineler. Yabancı dillerden alınan kelimelerin Türkçenin fonetiğine uydurularak telâffuz edilmesini ve o şekilde yazılmasının doğru olduğunu söyleyen Veled Çelebi, Araplardaki "ta'rib" usulünün kullanılması gerektiğini vurgularken şu örnekleri verir: Farsça'dan almış olduğumuz (بازاركان) (bâzârgân) lafzı bizde değişime uğrayarak (بيزرگان) (bezirgân) şekline dönüşmüştür. Bunu artık (بازاركان) (bâzârgân) şeklinde yazmanın anlamı yoktur. Yine Farsça'dan aldığımız (داستان) (dâstân) lafzı da bizde (داستان) (destan) şekline dönüşmüştür. Bu kelimeyi de artık (داستان) (dâstân) şeklinde yazmanın bir anlamı yoktur.

Veled Çelebi'nin yabancı kelimelerin Türkçeleştirilmesi gerektiği yönündeki görüşleri de, tam olarak "Harf İnkılâbı" ile mümkün olacak, inkılâptan sonra bütün kelimeler yeni yazı sistemine göre ve Türkçe söylenişleriyle yazılacaktır.

2. SESBİLGİSİ (FONETİK)

Veled Çelebi İzbudak'ın Türk Diline Medhal adlı eserinde, üzerinde durduğu ikinci konu ise sesbilgisidir. Bu bölümde ilk olarak Türkçedeki ünlü uyumuna değinen Veled Çelebi, Türk dilindeki vokaller yönüyle şekillenmiş olan bu sistemli ahengin, adeta mucize olduğunu söyleyerek böyle bir durumun başka hiçbir lisanda görülmediğini övünerek dile getirir:

"Aheng-i Savti aşağıda geleceği veçhile adeta mucize nevinden bir hassadır ki naziri hiçbir lisanda görülmez. Hatta halis Türkçe bir kelimenin yegâne miyârı, iş bu ahengidir. Ahengi bulunmayan kelime de halis Türkçe değildir."

⁸ Rekin Ertem, Elifbeden Alfabe, "Türkiye'de Harf ve Yazı Meselesi", Dergâh Yay., İstanbul, 1991, s. 220

Gerek kalınlık-incelik gerekse düzlük-yuvarlaklık uyumunu teferruatlı bir şekilde izah eden yazar, Türkçedeki ünlü uyumu bahsini ve vokallerin kelime içindeki sıralanış düzenini şu iki basit örmekte toplamıştır:

Kalın sesler = "Konuşalım"
İnce sesler = "Görüşelim"

Yazara göre bu ünlü uyumunun (büyük ünlü uyumu ve küçük ünlü uyumu) dilimiz açısından çok önemli iki faydası bulunmaktadır. Birincisi, bu uyum sayesinde kelimelerin açık bir şekilde Türkçe olup olmadıklarını anlarız. İkincisi, dilimize giren yabancı kelimeleri de bu tertibe uydurarak Türkçeleştirmiş oluruz. Zaten bu tertibe uymayan kelimeler de dilimizle kaynaşamaz ve iğreti durur.

Daha sonra yazar, sesbilgisi ile ilgili olarak, mahreçleri (boğumlanma noktası) birbirine yakın olan seslerin, tabii olarak birbiriyle kolayca değişebildiklerini, özellikle konsonantların zamanla kendi mahrecine yakın başka konsonantlara dönüştüğünü dile getirir ve değişmelerini tespit ettiği mahreçleri birbirine yakın olan harfleri belli gruplara göre ayırarak şöyle sıralar:

(و م ب ف // ث ذ ظ س ز ص ت د ط // ن ر ل ی ش ج ض // ك ق غ خ ع ه)
(ˆ h ˆ ħ ğ k k // ž c ř y l r n // ı d t ř z s z z ř // f b m v)

Fakat yaptığı bu tasnifin tam manasıyla ilmi bir şey olmadığını, bu konuda kendini yeterli görmediğini de açıkça dile getirir.

Yazarın bu konuda kendini yeterli görmemesi normaldir çünkü dönem itibariyle sesbilgisi çalışmaları henüz yenidir ve ses olayları ile ilgili çalışmalar oldukça azdır.

Sesbilgisi kapsamında ele alınmış olan diğer bir husus ise Türkçe'de bulunmayan sesler meselesidir.

Bu konuda Veled Çelebi ilk olarak şunları söylüyor: "Türkçe kelimelerde

(ث ذ ژ ح ع) (ř ž j ħ ˆ) harfleri kullanılmaz, bu harfleri sadece lisanımıza aldığımız yabancı sözcüklerde kullanırız. Örnek:

((ژورنال) (ĥelvā), (حلوا), (ذليل) (zelīl), (ثواب) (řevāb), (آليم) (ālim), (عالم) (jurnal) gibi.

Daha sonra Türkçede;

(ظ ز ف م ر ل ن ك گ غ خ ه)
(h ħ ğ g ñ n l r m f z ř)

harfleri ile başlayan kelime yoktur demiş ve Türkçe kelimelerin daha çok hangi harflerle başladığını şu şekilde izah etmiştir:

(1 [ا] 2 [ی] 3 [د ط ت] 4 [ص س] 5 [ق]
6 [ك] 7 [گ])

Buna göre (ا) elif harfi ile yani (a, e, ı, i, o, ö, u, ü) sesleri ile başlayan kelimeler 1. sırada;

(ی) (y) harfi ile başlayan kelimeler 2. sırada;

(د ط ت) (d t t) harfleri ile başlayan kelimeler 3. sırada;

(ص س) (s ş) harfleri ile başlayan kelimeler 4. sırada;

(ق) (k) harfi ile başlayanlar 5. sırada;

(ك) (k) harfi ile başlayan kelimeler 6. sırada;

(گ) (g) harfi ile başlayan kelimeler ise 7. sıradadır.

Burada yazarın, Türkçe kelimelerin başında bulunmadığını ileri sürdüğü harflere, bugün (c), (v), (p), (ş) seslerini de eklemek durumundayız.⁹ Ayrıca yazarın sadece kelime başında bulunmaz diye öne sürdüğü (h), (h) ve (f) sesleri de aslında Türkçede bulunmayan seslerdir.¹⁰

Bu konunun ardından Türkçedeki konsonant benzeşmeleri olayına giren yazar, "Dilimizde (m, n, b) seslerinden ikisi yan yana gelirse, mahreçlerinin yakın olması hasebiyle biri diğerine tebdille telaffuz olunur" demiş ve şu örnekleri vermiştir:

künbet = kümbet, penbe = pembe, saklanbaç = saklambaç,
tolanbaç = tolambaç

Türkçe'de bazen de bir konsonantın tamamen, kendinden sonra gelen konsonantla benzeşip kaynaştığını söylemiştir. Örnek: ak bak = abbak gibi.

Yine bu bölümde kelime başındaki ünlü türemesi olayına da değinilerek şu örnekler verilmiş:

raf = iraf, recep = irecep, liman = iliman, ramazan = iramazın

Kelime başındaki bu ünlü türemesi olayı yazar tarafından kelimelerin Türkçeleştirilmesi şeklinde yorumlanmıştır.

Kelime içindeki ünsüz türemesi olayının da, daha çok Türkçe kelimelerde görüldüğünü dile getiren yazar, bu konuda da şu örnekleri vermiştir:

zık = zink, çapmak = çarpmak, güp = gümp,
höp = hörp, sat = salt, kop = kolp,
hırlak = hırtlak, gırlak = gırtlak, komak = koymak,
bumak = buymak, kıpmak = kırpmak

⁹ bkz: Süer Eker, Çağdaş Türk Dili, Grafiker Yayınları, Ankara 2002, s. 209-210

¹⁰ bkz: Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yay., İst., 1998, s. 55-78

Kelime arasında türeyen bu seslerin manayı daha da pekiştirip kuvvetlendirdiği söylenmiştir.

Türkçedeki metatez (göçüşme) olayına da yer veren yazar, bu olayı kelimedeki iki harfin alt üst olması şeklinde dile getirmiştir ve şu örnekleri vermiştir:

yağmur = yamğur, bulgur – burgul,

gibi = bigi, öğrenmek = örnenmek gibi.

Ayrıca Türkçedeki hece yutumu meselesine de değinen yazar, hece yutma olayının Türkçede iki çeşit olduğunu, bunlardan birincisinde, karşılaşan iki kelimenin bazen harflerini kaybederek küçülüp birbiriyle kaynaşmalarıyla:

uş ol = şu, üst ara = üzre > üzere gibi.

İkincisinde ise uzun isimlerin bazı hecelerinin veya seslerinin düşerek kısalmasıyla ortaya çıktığını söylemiştir:

Muhammed > memiş,

İbrahim > ibiş gibi.

Yine yabancı kelimelerin gerek göçüşme, gerek ses türemesi, gerek ses düşmesi, gerekse ünlü uyumu yoluyla değiştiklerini ve bu sayede Türkçeleştiklerini söyleyen Veled Çelebi şu örnekleri vermiştir:

Göçüşme (Metatez) yoluyla:

micaz = mizaç, cehiz = cihaz = cehiz

Konsonant türemesi yoluyla:

mail = mayil

Ses düşmesi ve ünlü uyumu yoluyla:

hâvâyic = havıç = heviç = havıç = havuç = havıç

Konson ve vokal değişmesi yoluyla:

bârgir = beygir, bazârgân = bezirgan = bezirgen, arayış = alayış

Son olarak eserde sesbilgisi bağlamında ele alabileceğimiz bir diğer konu ise yazarın, dillerin ses yapılarının şekillenmesinde, insanların yaşadığı bölgeleri ve iklimleri birinci derecede etkili görmesidir. Veled Çelebi'ye göre, değişik yörelerin insanların ağız yapısı ve ses yolları da değişiktir. Böylece çıkardıkları sesler de farklı farklıdır. Örneğin sıcak bölge insanların bedenleri haşın ve serttir. Sert şeyler yerler, dudakları kalınlaşır, haşırerelerinin teşkili de ona göre olur. Mesela bir Şamlının kullandığı (tebessüm) kelimesini çölde gezen bir bedevi ancak (tafassum) gibi telaffuz edebilmektedir. Zira dudağı, dili, boğazı kalınlaşmıştır demektedir.

Yazarın burada ileri sürdüğü görüşler kısmen çürütölmüş olsa da, bu konular günümüzde de tartışılmaya devam etmektedir.¹¹

3. ŞEKİLBİLGİSİ (MORFOLOJİ)

Eserde şekilbilgisi yönünden verilen bilgiler oldukça azdır. Yazar bu bölümde, Türkçenin eklemeli bir dil olduğundan ve kelime köklerinden bahsederek dilimizde en önemli anlamsal değerin, sözcüklerin köklerinde gizli olduğunu söylemiş; gerek gramer çekimleri, gerek tamlamalar esnasında bu köklerin herhangi bir değışikliğe uğramadığını böylece birçok kelimenin eski devirlerdeki kullanılış manasına ulaşılabilđini dile getirmiştir. Bunun da, kelimelerin kökenini incelerken dil bilgilerine bir hayli kolaylık sağladığını vurgulamıştır. Ayrıca yazar, Türkçenin kelime türetmede çok işlek bir dil olduğunu şöyleki, Türkçede her kelimedenden fiil yapılabildiğini hatta bu yapılan fiilden tekrar bir fiil daha yapılabileceğini, fiillerin katmerli geçişli hallerinin bulunabileceğini övgüyle anlatmıştır.

Yine yazarın üzerinde durduğu bir başka husus, Türkçede, sözcük köklerinin üzerine gelen eklerin, oluşturduğu harikulâde sistemdir. Veled Çelebi'ye göre Türkçenin yapısında en küçük bir çatlaklık, düzensizlik veya uyumsuzluk görülmesi mümkün değildir. Sözcükler, sözcük türleri, sözcük kök ve ekleri, çekim ve tamlama durumları, adeta gizli ve sihirli bir el tarafından itina ile oluşturulmuş gibidir.

Daha sonra Veled Çelebi bir dilin asıl elemanları, o dildeki hareketsiz sözcükler değil; ekler, edatlar ve tamlamalardır diyerek yabancı bir dili iyi öğrenebilmenin yolunun da o dildeki hareketli yapıları (ekleri, edatları, gramatikal çekimleri ve tamlamaları) yeterince iyi tanıyabilmekten geçtiğini söylemiştir. Dilimize hiçbir zaman yabancı hareketli yapıları sokmamamız gerektiğini de öğütleyen yazar, aksi taktirde dilimizin mevcut yapısının bozulacağını belirtmiştir.

Metnin ilerleyen bölümlerinde ise yazar, yabancı dillerden alınmış bazı sözcüklere Türkçe eklerin getirilmesi suretiyle, o kelimelerin Türkçeleştirildiğini ve bu durumun faydalı bir şey olduğunu belirtiyor.

Örnek: Hoş + lanmak, Şeker + leme, Darçın + ılı,
Mezar + ılık, Badem + cik gibi.

Yine bu kısımda Türkçede herhangi bir köke getirilecek bazı farklı eklerle yeni yeni isimlerin oluşturulabileceğine dair örnekler veriyor:

Baş: Baş + dak, Baş + daşı , Baş + ama, Baş + ak, Baş + cı vb.

¹¹bkz: Doğan Aksan, HerYönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, TDK., Yay., Ankara, 1995 s. 64-147

Daha sonra Türkçedeki görev elemanlarının (ekler - edatlar) üzerinde durarak, bugün kendi başlarına herhangi bir anlam ifade etmeyen eklerin ve edatların, aslında dilin ilk oluşum zamanlarında, her birinin kendi başına birer bağımsız sözcük olduklarını, fakat zamanla bazı seslerinin düştüğünü ve kendinden önceki kelimelerle kaynaşarak bugünkü durumlarını aldıklarını iddia ediyor.

Eserin son bölümlerine doğru Türkçedeki ikilemelere ve şahıs zamirlerine değinen Veled Çelebi; ikilemeler hususunu "İttiba" başlığı altında veriyor ve bu tür sözcük öbeklerinde ikinci kelimenin herhangi bir mana ifade etmediğini sadece birinci kelimenin manasını teyit ve teb'id etmek için kullanıldığını söylüyor.

Örnek: at mat, dede mede, iki miki, aşk maşk vb.

Şahıs zamirleri hususunda ise bu zamirlerin bugün "ben, sen, o, biz, siz, onlar" şeklinde bulunduğunu, ancak bunların da aslen böyle olmadıklarını zaman içinde ses değişimleri yoluyla bu hale geldiklerini açıklıyor.

Örnek: "(Biz) kelimesi de (ben) 'in (b) sesi ile (sen, n, sen) 'den maklub (niz)'den mürekkeptir, ["z" ile "s" meyanında tebadül caridir = imes = imez]. Şu surette ben ile sen demektir ki neticesi bizdir.

4. KÖKEN BİLGİSİ (ETİMOLOJİ)

Veled Çelebi İzbudak'ın Türk Diline Medlhal adlı eserinde, üzerinde durduğu bir diğer önemli konu ise Türkçe'nin köken bilgisi (etimolojisi)'dir. Bu konuya eserde geniş yer veren yazar daha eserin önsözünde Türkçenin etimolojisi ile ilgili şunları söylemektedir.

"İlm-i lisana hakiki intisabı olanlar atide görüleceği veçhile cevherlerden kısım-ı azamının pek kadim zamanlarda, bazılarının belki de iptida-yi tekellümde hangi noktaya mevzu olduğunu şişe derunundaki madde gibi müşahede eyler."

Yazara göre Türkçede kelime kökleri, çekim sırasında herhangi bir değişikliğe uğramadığı için, aradan yüzlerce yıl geçmiş olsa bile kendilerini korumuşlardır. Böylece Türkçe sözcüklerin eski devirlerdeki kullanış manaları da kolayca tespit edilebilmektedir. Ayrıca aynı kökten türemiş olan kelimeler aradan uzun yıllar geçmiş olsa da, ana kökten tam olarak kopmadıkları için bazen binlerce sözcük, türemiş oldukları ana bir kökün içinde içtima edebiliyorlar. Bu da yine etimolojik araştırmalarda dilcilere büyük kolaylıklar sağlıyor. Ancak yazar, bazı kelimelerin bugün gerçek manasında kullanıldığı halde, vaktiyle o manaya mecazen sahip olduğunu, bunun da bazen karışıklığa sebep olduğunu böyle durumlarda sözcüğü, dil içerisindeki tüm kullanış durumları ile incelememiz gerektiğini vurguluyor.

Yine etimolojik araştırmalarla kesin kökenlerine ulaşılabilen Türkçe sözcüklerin, daha çok eski zamanlarda meydana gelmiş kelimeler olduğunu belirten yazar, şöyle demektedir: "Bizim dilimizde kelimenin gayetle eski olması

onun aslını tayine yegâne sebeptir. Hâlbuki kelime, Türklerin artık tekemmülünden sonra vazedilmişse manası karanlıklaşır, bu mesele iş eskidikçe kolaylaşır." Veled Çelebi'nin bu kaniya varmasının sebebi, sözcüklerin ilk zamanlarda daha somut kavramları karşılıyor olmasıdır. Fakat Türkçe köklerin zaman içerisinde çok az değişikliğe uğramasından dolayı, yazara göre bu ilmi, bizde hakkıyla bilen kişi, beş on kökün manasını bilince ondan türeyen bir hayli kelimenin delaletini de öğrenmiş olur ve her sözcüğün özüne erişir.

Yine Veled Çelebi'ye göre bu ilim (Etimoloji), dilbilgisinin en önemli dalıdır. Bu bilim dalı, dil felsefesi ile beslenecek olursa eski kavimlerin mahkûkâtındaki kelimelerden; onların hangi ırka mensup oldukları, medeniyetleri, sanayileri, ihtiraatları, hangi ırkla ihtilât ettikleri, eski dinler ve mezheplerden hangisine mensup oldukları, mitolojileri, tarihleri hakkında birçok yararlı bilgi elde edilebilir.

Daha sonraki bölümlerde ise Veled Çelebi, Türkçe kelimelerin köklerinde bulunan harflerin birbirleriyle veya mahreçlerine yakın harflerle değişmeleri sonucu yeni yeni manaların ortaya çıktığını, ancak bu ortaya çıkan yeni manaların, asıl - ana- manadan tamamen ayrılmadığını, yine onunla belli yönlerden (manada hafiflik, manada şiddetlenme, manada zıddiyet) ilişkisinin devam ettiğini vurguluyor.

Misal olarak (a) sesi ile başlayıp aynı sessiz harfle biten kelime köklerinin başına bir (y) sesinin eklenmesi suretiyle sözcüğün manasının tam zıddı olan yeni bir kelimenin ortaya çıktığını anlatıyor.

Örnek:

Atmak = Yukarıya fırlatmak

Yatmak = Yukarı ve dimdik olan bir şeyin aşağı inip yere yayılması

Asmak = Bir şeyi yüksek bir mahalden kasmak

Yasmak = Gergin bir şeyin gergisini çıkarıp düzlemek

Ağmak = Gökyüzüne doğru yükselmek.

Yağmak = Gökten yağmurun aşağı inmesi

Anlamak = Bir şeyin mahiyetini kavramak

Yanılmak = Anlamadığını meydana koymak.

Yine kelime kökünde sesli harfin değişmesi ile de asıl manadan tamamen kopmayan yeni kelimelerin ortaya çıktığını dile getiriyor. Örnek:

Çalmak = Bıçağı bir cisme çarpmak

Çelmek = Bir cisme bir şeyi çarpmak

Bulmak = Maddeten bir şeyi bulmak (somut)

Bilmek = Manen bir şeyi bulmak (soyut)

Takmak = Çiviye bir Şeyi bağlayıp upuzun sallandırmak

Tıkmak = Oyuk bir yere eŐeyayı sımsıkı yerleştirmek gibi

Daha sonra yazar etimolojik tahlillerin ışığında Şu hükmü vermektedir:

“Apaçık görüldüyo ki lisanımızda hüküm süren köklerin son sessizdir. Son sessizler durdukça baştakiler ne kadar deęiŐse kelimenin temel olan manası deęiŐmiyor.” Buna göre Türkçe kelimelerde asıl mana kelime kökünün son sessizindedir. Bu son ses, tam olarak deęiŐmedikçe yeni yeni türeyen kelimeler hiçbir zaman temel manadan tam olarak kopmamaktadırlar. Bu da Türkçe sözcüklerin en önemli etimolojik özelliğidir. Bu özellik sayesinde günümüzdeki birçok kelimenin kökenine inebilmekteyiz.

Metnin ilerleyen bölümlerinde ise yazar kelime köklerindeki seslerle, mana arasında bir ilişki kurarak, kelime kökündeki sesler eğer ince ve yumuŐak iseler, o sözcüğün manası da narin ve nazik olur; yok eğer kaim ve sert iseler o sözcüğün manası da sert ve haŐin olur, demekte ve Şu örnekleri vermektedir.

Dırmalamak = Bir cismi acıtacak surette tırnaklamak

Dirmek = Bir Şeyi parmakla incitmeden toplamak

Kasmak = Bir Şeyi zorlanarak kısaltmak, küçültmek

Kesmek = Bir cismi keserek zorlanmadan küçültmek

Tıkmak = Bir eŐeyayı zorlayarak yerleştirmek.

Dikmek = İki cismi zorlanmadan birleştirmek, yerleştirmek

Ayrıca, yazar çoğu kelimelerin kökünü, iki veya tek sese kadar götürebileceğimizi, çünkü ilk konuŐma sırasında aslında çoğu kelimelerin tek veya çift sestem olduğunu, (a, ha, bu, tu, ya, na, o) , hatta bugün bile vahŐi ve ilkel kavimlerin dillerinin böyle olduğunu söylüyor. Bir de kelime köklerine eklenen eklerin ve edatların aslında ilk zamanlarda kendi başlarına müstakil sözcükler olduğunu hatırlatıyor.

İlerleyen bölümlerde ise yine seslerle anlam arasındaki iliŐkilerden bahseden Veled Çelebi, sözcüklerdeki mana ile, o sözcüğün içinde bulunan seslerin mahreçleri arasında da bir bağlantının bulunduğunu ileri sürüyor. Örneğin (b), (p) harfini telaffuz ederken avurt ŐiŐer ve dudaklar birden sıkıca kapanır. Böylece ağız içi boş, kabarık bir Şekil alır. Bundan dolayı da sonu (b), (p) olan köklerin hemen hepsi kabarıklığa, kabuğa, kapak gibi bir Şeyin bir cisim üzerine kapanmasına ve içi boş kalmasına delalet eder.

Örnek: Abanmak = Yüklenmek

Aparmak = Avucuyla kapmak

Hapaz = Avuç

Obrulmak = Çokrulmak, kabarıp çökmek

Obur = Karnı obrulmuş, şişmiş

Oba = Çadır

Öpmek = Oyuk ağzı, cismin bir mahline kapamak

Tepe = Kabarık top bir cisim

Top = Yuvarlak

(k) Sesinin de tazyike, şiddete delalet ettiğini söyleyen yazar, şu örnekleri veriyor:

Çakmak = Bir şeye sertçe vurmak

Sıkmak = Bir şeyi zorlanarak bastırmak

Tıkmak = Bir eşyayı zorla yerleştirmek

Yıkmak = Hiddetle, şiddetle bir cismi dağıtmak

Kakmak = Bir şeyi sertçe batırmak gibi.

Yine (ç) sesinin ahenginden dolayı hep sesli şeylere karşılık geldiğini söyleyen yazar buna da şu örnekleri vermiştir: Çarpmak = Sesli bir şekilde bir cisimle takışmak

Çağlamak = Suyun seslice akması, coşması

Çalmak = Ahenkli bir ses çıkarmak

Çağırarak = Sesli bir şekilde davet etmek gibi.

Ancak şunu da belirtelim ki, günümüz modern dilbilim çalışmaları sözcüklerdeki seslerle mana arasında her hangi bir ilişki olmadığını kesin bir şekilde ispatlamıştır.¹²

İlerleyen bölümlerde insanların yaşam biçimlerinin ve yaşadıkları bölgelerin, dillerine büyük ölçüde etki ettiğini dile getiren Veled Çelebi, ağzların, şivelerin, lehçelerin ve farklı dillerin oluşmasını da bu sebebe bağlamıştır ki bugün bu kanı geçerliliğini korumaktadır ve dilbilimin mevzuları arasında incelenmeye devam etmektedir.¹³

Köken bilgisi (etimoloji) ile ilgili, son olarak dünya üzerindeki bütün dillerin ana bir kaynaktan çıktığı hususuna değinilmiş ve dört büyük dile göre (Türkçe, Arapça, Acemce, Fransızca) şahıs zamirleri sıralanmış ve her birisi kökenine kadar

¹² Özcan Başkan, Dilbilim, Lengüistik Metodu, Multilingual Yay., İstanbul, 2003, s. 80-81

¹³ Walter Porzig, Dil Denen Mucize, Çev: Vural Ülkü, TDK., Yay., Ank., 1968, s. 215-231

incelenmiş, böylece hepsinin özünün aynı seslere ve aynı asla gittiği saptanarak, dünyadaki bütün dillerin aslında aynı kaynaktan türediği dile getirilmiştir.

5. ANLAM BİLGİSİ (SEMANTİK)

Anlam bilgisi (semantik) konusu da, eserde geniş yer bulmuştur ve çoğu zaman köken bilgisi ile paralel bir akış içerisinde değerlendirilmiştir.

Yazar bu konuyla ilgili ilk olarak dilimizdeki eşanlamlı sözcüklere değinmiş, dildeki eşanlam olayının daha çok yabancı dillerden alınan kelimeler hasebiyle ortaya çıktığını söylemiştir ve bu durumun dil açısından olumlu olduğunu vurgulamıştır çünkü aynı kavrama farklı farklı isimlerin verilmesi, dilin kelime zenginliğini ve gelişmişliğini ortaya koymaktadır.

Ayrıca Veled Çelebi'ye göre hiçbir dilde gerçek manada, eşanlamlılık söz konusu değildir. Eşanlamlı kabul ettiğimiz kelimeler, aslında aynı anlamı taşımamaktadır. Bu sözcükler arasında, küçük de olsa kullanım farkı vardır çünkü bir dilde tam olarak aynı anlama gelen iki kelimenin var olması veya yaşaması mümkün değildir. Böyle durumlarda dilin bu sözcüklerden sadece birisini kabul edip diğerlerini atacağı muhakkaktır. Bu konuda Veled Çelebi, verdiği bilgilerin ispatı olarak da şu örnekleri vermektedir: "Eskiden (uşak) lafzı (genç) mukabili idi. Bugün ikisi de başka başka manalaradır, beyaz = ak; kara = siyah gibi kelimelerin de bazı mahallerde istimali değişmiştir. Bugün aşçı ile lokantacı, dülgerle marangoz başka başka manalarda kullanılır. Operatör ile cerrah, oba ile kabile, eski otacı ile eczacı aralarında az çok farklar görülür. Bir kâtime yazıcı deseniz size darılır. Çünkü devâir-i devlette bulunana (kâtip), sokak ortasında arzuhal yazana (yazıcı) derler. Kâtip'in fevkinde muharrir onun da fevkinde edip vardır."

Yazarın söyledikleri, gerçekten de doğrudur. Çünkü bugünkü dilbilim çalışmaları, hiçbir dilde tam olarak aynı manaya gelen sözcüklerin var olamayacağını, olsa olsa bunların yakın anlamlı sözcükler olabileceğini, bilimsel olarak ispatlamıştır. Aynı dilde iki ayrı göstergenin, bütünüyle aynı anlama gelmeyeceği gerçeği ünlü dilbilimci N. Goodman tarafından, mantık açısından da kanıtlanmıştır.¹⁴

Daha sonraki bölümlerde yazar, dilin devamlı değişen bir varlık olmasından ve dildeki bazı sözcüklerin zamanla çok değişik manalara kaymasından bahseder. Bu konuyla ilgili olarak da "haz" ve "idrar" sözcüklerini örnek olarak verir. Evvelce hisse, pay manasına olan (haz), daha sonraları sevmek, hoşlanmak manalarına kullanılmıştır. Yine evvelce süt sağmak sonra maaş, manaları ifade eden (idrar) günümüzde sidik manasında kullanılmaya başlamıştır. Bu da dildeki sözcüklerin zamanla çok değişik manalara tekabül edebileceğinin bir göstergesidir.

¹⁴ Doğan Aksan, Anlambilim, Engin Yayınları, Ankara, 1999, s. 78.

Bir sonraki bölümde ise yazar, sessiz harfleri cisme veya bedene sesli harfleri ise ruha benzeterek bizi, görünen şeylerin daha çok ilgilendirdiğini, zaten sözcüklerdeki asıl mananın da sessiz harflerde (konsonant) bulunduğunu söylemiştir. Veled Çelebi, kelime köklerinde bulunan konsonantların anlam bakımından çok fazla önem taşıdıklarını, öyle ki kökteki konsonantların tam olarak değişmemesi halinde mananın da değişmeyeceğini vurgulamıştır. Yazarın burada konsonantları bedene, vokalleri ise ruha benzetmesinin asıl sebebi, eski yazıda daha çok konsonantların gösterilmesidir. Hatta Arapçada sözcükler tamamen konsonantlarla yazılır, sadece uzun vokaller, "harf-i med" dediğimiz harflerle gösterilir. Kaldı ki Arap alfabesinde zaten vokali işaretleyen herhangi bir harf yoktur. Bunun böyle olmasının sebebi de, Arapça'da asıl anlam ayırıcı öğelerin, konsonantlar olmasıdır. Türkçe vokaller yönüyle zengin bir dil olduğu halde, Türkçe sözcüklerdeki anlam ayırıcı sesler de daha çok konsonantlardır.¹⁵ Yine metnin ilerleyen bölümlerinde yazar, bazı Türkçe kelimelerin zamanla birçok kavramı karşılar niteliğe ulaştığını, böylece bir sözcüğün kullanımına göre çok değişik manalara tekabül ettiğini söylüyor ve şu örnekleri veriyor:

Göz lafzından:

insanın gözü, iğnenin gözü, çekmecenin gözü, heybenin gözü,

Bulmak fiilinden:

refah bulmak, parayı bulmak, vücut bulmak, yüz bulmak,

Etmek fiilinden:

hasıl etmek, cem etmek, kesb etmek, zuhur etmek gibi.

Görüldüğü üzere (göz), (bulmak) ve (etmek) sözcükleri kullanıldıkları yere duruma göre çok değişik manalara gelebiliyor. Yazara göre bu sözcükler aslında ayrı ayrı manalara gelen, farklı kelimeler değildir. Hepsinin aslı, bir öze dayanmaktadır. Ancak zamanla değişik kullanımlara girerek türlü türlü yan anlamlara ve mecaz anlamlara sahip olmuşlardır. Yoksa bir sözcük aynı anda birden çok manaya gelemez bu, dilin yapısına aykırı bir durumdur.

Bir sonraki bölümde ise yazar, bazen aynı sözcüğün, birbirine zıt iki manaya gelebileceğini söylemiş şu iki örneği vermiştir: "Borçlu" sözcüğü aynı cümlede iki zıt manada kullanılabilir. (Pek çok borçludur, borçlular her gün kapısını aşındırırlar) cümlesinde "borçlu" sözcüğü hem verecekli hem de alacaklı manasına kullanılmıştır. (Eline aldığı nesneyi bitirir) cümlesinde, "bitirir" sözcüğü eline aldığı işi sonuca ulaştırır manasına gelebileceği gibi, eline aldığı şeyi mahveder, yok eder manasını da taşıyabilmektedir. Bu durumda da aynı "bitirmek" sözcüğü

¹⁵ Efrasiyap Gemalmaz, Standart Türkiye Türkçesinin Formalarının Enformatik Değerleri ve Bu Değerlerin İhtiyaç Halinde Bu Dilin Gelişimine Muhtemel Etkileri, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 1997.

birbirinden tamamen ayrı iki zıt manaya gelebilmektedir. Yazar bu örnekleri verdikten sonra özetle şu açıklamayı yapmaktadır: “Bir dildeki aynı sözcük aynı anda iki zıt manaya gelemez, bu verdiğimiz örneklerde aynı sözcüğün farklı iki zıt manaya delalet ettiği görülse bile aslında bunlar aynı nüveye sahiptirler ve anlam kayması yolu ile bu hale gelmişlerdir. Kaldı ki hem verecekli hem alacaklı manasına gelen borçlu sözcüğü “borç” kökünde birleşmektedir. Yine sonuca ulaştırmak ve mahvetmek manalarına gelebilen “bitirmek” sözcüğü de nihayete erdirmek manasında birleşmektedir. Birincisinde varlık yönünden, ikincisinde yokluk yönünden nihayete erme durumu söz konusudur.” Veled Çelebi’ye göre dildeki bu anlam kayması, anlam genişlemesi ve anlam değişmesi olayları, değişik medeniyetlerle ve değişik dillerle yapılan etkileşimlerin sonucu ortaya çıkmıştır. Bu tür dil olaylarının ise dile bir zararı yoktur, bilakis gelişmeye açık diller için faydalı bir durumdur.

Metnin ilerleyen bölümlerinde ise yine Türkçedeki eş anlamlı kelimelere ve mecazî kelimelere değinen Veled Çelebi Türkçede birçok eş anlamlı kelimenin mevcut olduğunu örneklerle izah ederek “Bu durum, Türkçenin kelime hazinesi bakımından çok zengin bir dil olduğunun kanıtıdır.” demektedir. Ayrıca Türkçede birçok kelimenin mecazî manaya gelebildiğini söyleyen yazar, bu da Türkçenin anlatım gücünü ve edebi yönünü artırmaktadır demektedir. Türk Diline Medhal’de anlatılan konular temel yönleriyle bu kadardır. Tanıtmaya çalıştığımız bu kıymetli eser üzerinde tarafımızdan bir yüksek lisans çalışması da yapılmış ve eser günümüz alfabesine çevrilerek yeni kuşakların istifadesine sunulmuştur.¹⁶

Görüldüğü üzere “Türk Diline Medhal” günümüzde ilmî değerini kısmen yitirmiş olsa da yazıldığı devir itibarıyla oldukça ileri bir seviyededir ve Türk Dilinin genel hatlarıyla incelenip tanıtıldığı kıymetli bir eserdir. Bu noktada Veled Çelebi İZBUDAK’ın dil ve kültür tarihimiz içinde önemli bir yere sahip olduğunu belirtmek isteriz.

¹⁶ Süleyman Efendioğlu, Veled Çelebi, Türk Diline Medhal, (İnceleme-Metin-Dizin) Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Avni GÖZÜTOK, (A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum, 2000)

ABSTRACT

"Türk Diline Medhal" is a short study book on Turkish language written by the great linguist Veled Çelebi, who was educated at the last period of Ottoman Empire. The work, which means 'Introduction to Turkish Language' had been prepared as an introduction to the writer's own study Turkish dictionary composed of 12 volumes called "Turkish Language Dictionary". But later it was published as a different book after having been improved and reorganized.

In "Türk Diline Medhal", the writer introduces Turkish from a general perspective and scientifically tries to prove that Turkish language is one of the greatest languages of the world. The work intensively includes the phonetic and etymology of Turkish language and also includes such subjects like orthography, morphology and semantic. In addition to this, subjects like linguistic and philosophy of linguistic are examined in the work together with grammar from time to time. With all these features, "Türk Diline Medhal" is a work of advanced level in its period.